

## Saamen kielten paikannimet vähemmistö–enemmistö-suhteiden kuvaajina

■ TERHI AINIALA

Taarna Valtonen: *Mielen laaksot. Neljän saamen kielen paikannimien rakenne, sanasto ja rinnakkaisnimet vähemmistö–enemmistö-suhteiden kuvastajina*. Suomalais-Ugrilainen Seura 2014.

Suomessa puhutaan kolmea saamen kieltä: pohjoissaamea, inarinsaamea ja koltansaamea. Nämä kolme sekä lisäksi Ruotsissa ja Norjassa puhuttava eteläsaame ovat Taarna Valtosen väitöskirjatutkimuksen kohteina. Eteläsaame ja pohjoissaame kuuluvat saamen kielten läntiseen pääryhmään, kun taas inarinsaame ja koltansaame ovat itäisen pääryhmän kieliä. Nykyään eläviä saamen kieliä on kaikkiaan yhdeksän.

Valitut kielet ovat olleet eri valtakielten vaikutuksen alaisina. Eteläsaamea ympäröivät skandinaaviset kielet, pohjoissaameen vaikuttavat suomen kieli ja skandinaaviset kielet, inarinsaame on saanut vaikutteita ennen kaikkea suomen ja koltansaame puolestaan venäjältä ja karjalasta. Valtonen vertaa työssään näiden kielten paikannimistöjä toisiinsa. Tavoitteena on selvittää, kuinka paikannimet kuvastavat vähemmistö- ja enemmistökielten ja -kulttuurien välisiä suhteita paikallisessa kontekstissa. Valtonen haluaa lisäksi pohtia, voiko nimistöä käyttää vähemmistökielen ja -kulttuurin tilannetta kuvastavana indikaattorina.

## Paikannimien ja yhteisöjen tutkimusta

Tutkimus on kielitieteellistä nimitystutkimusta, ja Valtonen täsmentää oman teoriakehyksensä *kulttuuriseksi onomastiikaksi*. Tällä hän tarkoittaa sitä, että paikannimianalyysistä saaduista tuloksista tehdään tavallista pitemmälle meneviä tulkintoja sijoittamalla ne tarkkaan kulttuuriseen kontekstiin. Luonnollisesti aiempikaan paikannimitutkimus ei ole voinut jättää ympäristön ja kulttuurin kontekstia missään määrin huomiotta, mutta Valtonen tekee tältä osin monitieteisempää ja perinpohjaisempaa työtä. Kulttuurinen onomastiikka kytkeytyy läheisesti etnolingvistiseen tarkastelutapaan.

Neljä tutkimusaluetta ovat Härjedalen, Ruvhten sijte (eteläsaame), Ohcejohka, Dálvadas (pohjoissaame), Aanaar, Čovčjävrin ja Kosseennämin alue (inarinsaame) ja Suõnn’jelsijdd, Sverloffin sukualue (koltansaame). Tarkastelussa keskitytään 1900-luvun alkupuolen tilanteeseen, jolloin elämäntapa oli enimmäkseen omalähtöinen eivätkä valtiot olleet aloittaneet keskitettyä, aktiivista nimityspolitiikkaa näillä alueilla. Kultakin tutkimusalueelta on oma paikannimiaineistonsa, joita ovat koonneet useat tutkijat tai muut toimijat eri aikoina. Aineistot ovat melko pieniä: vähiten nimiä on eteläsaamesta (168 nimeä) ja eniten nimiä koltansaamesta (655 nimeä). Vaikka Valtonen ei itse juuri ole koonnut tuoretta nimitysaineistoa, on hän silti tehnyt monipuolista kenttätöitä alueilla muun muassa havainnoiden ja haastattelujen avulla.

Valtosen tutkimus on väitöskirjaksi laaja, liitteineen kirjassa

on 540 sivua. Perinpohjaisuus leimaa työn kaikkia lukuja. Johdannon ja teoriakatsauksen jälkeen esitellään kutakin tutkimusaluetta ja -yhteisöä monipuolisesti, yhteensä yli sadan sivun verran. Paikannimien analyysi saa kolme päälukua: ensimmäisessä tarkastellaan nimen rakennetta, toisessa sanastoa ja kolmannessa nimipareja eli samaa paikkaa tarkoittavia erikielisiä nimipareja. Kussakin paikannimiluvussa aineistoa käsitellään täsmällisesti tutkimusalueittain. Valtonen antaa kirjan alussa lukuohjeeksi sen, että kutakin päälukua voi lukea myös itsenäisesti. Näin esimerkiksi alueiden historiasta, maisemasta ja elinkeinoista kiinnostunut lukija voi jättää paikannimiluvut väliin, kun taas kielitieteellisesti orientoitunut lukija voi harppoa tai ohittaakin alueita esittelevät luvut. Käsitteäkseni tämä ratkaisu myös toimii, vaikka tietenkin Valtosen lähtökohta, kulttuurinen onomastiikka, tarvitsee paikannimitulkinnassaan laajan alueellisen ja kulttuurisen ymmärryksen.

Paikannimien rakenteen analyysissä koko nimiaineisto ryhmitellään kielittäin rakenteen mukaan. Analyysimallina on perinteisestä syntaktis-semanttisesta luokittelusta saamelaiskieliin paremmin soveltuva muokattu malli. Luokittelussa nimet jaetaan lähtökohtaisesti yksi- ja kaksiosaisiin. Valtaosa nimistä – sekä suomesa että saamen kielissä – on kaksiosaisia (esim. *Hauki/järvi*). Valtonen pitää lähtökohtaisesti kaksiosaisina myös nimiä, jotka sisältävät esimerkiksi jälkiosan ”perä”, ”pää”, ”väli” ja ”niska”. Tällaiset sijainnin ilmaisevan sanaliiton sisältävät nimet on kuitenkin muussa tutkimuksessa katsottu yksiosai-

siksi, koska ne ilmaisevat kohteesta vain yhden paikalle ominaisen piirteen: sijainnin. Valtonen ei tuota tätä jo Eero Kiviniemen tutkimussissaan esittämää seikkaa esiin eikä perustelee omaa ratkaisuaan.

Valtosen tutkimissa kielissä on tapahtunut lainautumisia kielestä toisiin. Lainautumisen tavat ja suunnat nousevatkin odotetusti väitöskirjan yhdeksi kiinnostavaksi anniksi. Tarkastelu on tarkkaa ja oivaltavaa, ja perustellusti Valtonen toteaa, että lainautumisen suunnista ei aina voi päästä täyteen varmuuteen. Keskeisenä terminä lainautumista tutkittaessa on hybridinimi eli nimi, jossa on kahden eri kielen aineksia. Hybridinimi-termiä ei kuitenkaan työssä avata täsmällisesti eikä sen suhdetta esimerkiksi lainanimi-termiin tuoda esiin.

Usein toistettu käsitys on, että saamelaiset paikannimet olisivat suomalaisiin verrattuina pitkiä ja monileksemissä. Valtonen pystyy systemaattisten laskelmien avulla ottamaan väitteeseen kantaa. Käy ilmi, että pohjois-, inarinja koltansaamen paikannimet ovat keskimäärin yhden sanan pitempiä kuin suomen kielen paikannimet. Keskeinen syy tähän lienee se, että kokoliitynnäiset (eli *Haukijärven/oja*-tyyppiset nimet) ja nimiketjut ovat tavallisempia kuin perusosaliitynnäiset (kuten *Järven/oja*). Toisaalta eteläsaamen nimet puolestaan ovat keskimäärin lyhempiä kuin suomen kielen.

#### **Eteläsaamen nimet poikkeavat muista**

Eteläsaamen nimet poikkeavat rakenteeltaan ja sanastoltaan muista tutkituista kielistä. Skandinaaviset kielet ovatkin vaikuttaneet ete-

läsaamen nimitykseen. Huomattavaa kuitenkin on, että eteläsaamen paikannimistössä on skandinaavisia lainasanoja etenkin nimien perusosissa mutta ei niinkään määriteosissa. Perusosina esiintyvät maastoappellatiivit on lainattu eteläsaameen jo varhain, jopa tuhat vuotta sitten. Tällainen sanastolainojen suuri määrä kuvastaa, että todennäköisesti suhteet eteläsaamelaiten ja skandinaavien välillä olivat ainakin toistuvia ja suhtautuminen toiseen ryhmään oli avointa ja vastaanottavaa. Määriteosissa esiintyvät lainasanat on puolestaan lainattu paljon myöhemmin, lähimmän kahden–kolmen sadan vuoden aikana. Lainojen vähäisyys kertoo kieliryhmien välisistä vähäisistä suhteista. Saamen kieltä puhuvat ovat olleet skandinaavisia kieliä puhuviin nähden alemmistatuksisia ja ovat oman kielensä, kulttuurinsa ja paikannimiensä suojelemiseksi aktiivisesti alkaneet vastustaa vieraita vaikutteita. Tämä analyysi ja tutkimustulos on Valtosen työn kiinnostavimpia ja keskeisimpiä.

Erikielisten nimien käytöstä nousee esiin tarkkoja havaintoja. Esimerkiksi Suomen saamelaisalueella paikalliset ovat käyttäneet luonnonympäristöstä saamenkielisiä, mutta ihmisen luomasta ympäristöstä suomenkielisiä nimiä. Viralliseen toimintaan liittyvät asiat on siis sidottu pääkieleen. Ylipäänsä saamenkielisten nimien käyttö on liittynyt lähes aina saamen kielen käyttöön. Ruotsin saamelaisalueilla saamelaiset eivät aina ole halunneet paljastaa olevansa saamelaisia, jolloin saamenkielisiä nimiä on voitu välttää.

Valtosen tutkimus on taitavasti rakennettu ja kirjoitettu. Lukijaa harmittavat ainoastaan lähin-

nä pilkkuvirheet, esimerkiksi epäsuorien kysymyslauseiden edeltä puuttuu usein pilkku. Paikoin Valtonen myös sanoo nimiä nimityksiksi, vaikka nimistöntutkimuksessa näiden ero on täsmällinen: nimi on erisnimi, *propri*, kun taas nimityksiksi kutsutaan yleisnimiä, appellatiiveja. Maria Vidbergistä on puolestaan tullut tekstissä ja lähdeluettelossa Widberg. Lisäksi Kurt Zilliacuksen keskeistä tutkimusta *Ortnamnen i Houtskär* (1966) sanotaan väitöskirjaksi, vaikka näin ei ole.

Valtosen väitöskirja on perinpohjainen ja korkeatasoinen tutkimus neljän saamen kielen paikannimistöä ja paikannimien roolista vähemmistö- ja enemmistökielten ja -kulttuurien välisten suhteiden kuvastajana. Tärkein havainto on, että ainoastaan eteläsaamen paikannimien rakenteessa on havaittavissa ulkopuolista vaikutusta skandinaavisista kielistä. Perustellusti Valtonen päätyy työssään siihen, että paikannimiä voi käyttää kielen uhanalaisuutta kuvastavana indikaattorina. Tutkimuksen merkittävydestä on osoituksena myös se, että työ sai Suomalais-Ugriilaisen Seuran ja Kotikielen Seuran väitöskirjapalkinnon. Valtosen työllä on arvoa myös historian ja nimistön täsmällisessä dokumentoinnissa.

**Kirjoittaja on nimistöntutkija ja yliopistonlehtori Helsingin yliopistossa.**